

Knygotyra
 2020, vol. 74, pp. 168–187

 ISSN 0204–2061 eISSN 2345-0053
 DOI: <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2020.74.50>

MOTERŲ LITERATŪRA IŠEIVIJOJE 1950–1990 METAIS: KANONO KLAUSIMAS

Žydronė Kolevinskienė

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija
 T. Ševčenkos g. 31, LT-00311 Vilnius, Lietuva
 El. paštas zydrone.kolevinskiene@vdu.lt

Santrauka. *Straipsnį inspiravo 2019 m. gegužės mėn. Vilniuje vykęs Pasaulio lietuvių rašytojų suvažiavimas, kurio metu buvo diskutuota ir apie literatūrinį kanoną – ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų: kas lemia vienų knygų patekimą į mokyklinį kanoną, jų įvertinimą literatūrinėmis premijomis, įvairiomis nominacijomis ir kodėl kitos taip ir lieka mažiau pastebėtos skaitytojų ir / ar literatūros kritikų. Šio straipsnio tematiką dar labiau aktualizavo visą rudenį vykusios (ir dar vis tebevykstančios) aštrios diskusijos dėl „Metų knygų“ rinkimų. Įvairūs „penketukai“, „dešimtukai“, „dvyliktukai“, polemika dėl vidurinių mokyklų programų ugdymo turinio atnaujinimo neišvengiamai aktualizina literatūrinio kanono klausimą. Tad svarstoma, kad gal problema yra ne tai, kas patenka ar nepatenka į literatūros kanoną, o kiek galios visuomenė suteikia pačiam literatūros kanonui. Pagrindiniai tyrimo uždaviniai: pristatyti pagrindinius teorinius literatūrinio kanono aspektus; aptarti literatūrinio kanono ir moterų kūrybos klausimą; nustatyti literatūrinio kanono išėivijoje dominantes. Straipsnyje aptariamas literatūrinio kanono klausimas būtent moterų literatūroje, diasporoje kurtoje ir tebekuriamoje. Tyrimo šaltiniai: įvairi literatūrinė ir kultūrinė lietuvių išėivijos spauda JAV („Aidai“, „Darbininkas“, „Draugas“, „Gabija“, „Naujienos“ ir kt.), „Literatūros lankai“ (Buenos Airės, 1952–1959), Vlado Kulboko knyga „Lietuvių lite-*

Received: 2019 11 22. **Accepted:** 2020 04 20

Copyright © 2020 Žydronė Kolevinskienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access journal distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

ratūrinė kritika tremtyje“ (Roma, 1982). Pagrindinė priežastis, lėmusi šį moterų literatūros (ne)kanonizacijos aptarimą, – emigracijos temomis statistiškai rašo daugiau moterų autorių. Daugiau rašančių moterų už Lietuvos ribų buvo antrąjame emigracijos bangoje („dypukų“), daugiau moterų nei vyrai literatūriškai įprasmina savo egzilinę patirtį ir šią dieną. Straipsnyje pabrėžiama, kad moterų įsitraukimas į viešąjį gyvenimą niekada nebuvo nei paprastas, nei natūralus. Dar didesni iššūkiai kuriančių moterų laukė 1944 metais, pasitraukus į Vakarų – Vokietiją, Austriją, o nuo 1949-ųjų – į JAV, Kanadą, Australiją. Keliama klausimai, kaip ir kodėl keitėsi visuomenės požiūris į rašančią, kuriančią moterį; kaip naujo konteksto, naujų ekonominių, politinių sąlygų JAV veikiama lietuvių išeivių bendruomenė mąstė apie naujus kūrybos iššūkius, kokius kėlė jai tikslus ir uždavinius. Jeigu feminizacijos procesai ragina maištauti prieš dominuojantį (vyrų) kanoną, jeigu šiandien kalbama ne apie vieną egzistuojantį kanoną, o apie kanonus, jeigu akcentuojama, kad kanonas vis dėlto yra kintantis dalykas, susijęs su tam tikro laiko verčių sistema, galbūt apskritai kanono nėra ir negali būti? Straipsnis suaktualina ir šiuolaikinius migracijos procesus ir jų refleksijas literatūroje (kuriamoje tiek Lietuvoje, tiek svetur, už Lietuvos ribų; rašomoje ne tik lietuvių, bet ir anglų kalbomis), atveria naujas moterų kūrybos skaitymo ir interpretavimo galimybes ir – svarbiausia: straipsnis, dedikuotas Pasaulio lietuvių metams, bando kurti dialogo lauką, kuris gali padėti pagilinti šiandieninės (e)migracijos suvokimą.

Reikšminiai žodžiai: literatūrinis kanonas, moterų kūryba, lietuvių išeivija, lietuvių literatūrinė kritika egzilyje.

Women’s Literature in Emigration in 1950–1990: the Issue of the Canon

Summary. *The article was inspired by the World Congress of Lithuanian Writers held in Vilnius, in May 2019, during which the literary canon was discussed – not only in Lithuania, but abroad as well: what determines the entry of some books into the school canon, their assessment with literary prizes, various nominations, and why other books remain less noticed by readers and / or literary critics. The theme of this article was further highlighted by the heated debate on the elections of the Book of the Year that took place throughout the autumn (and is still ongoing). Various top five, top ten, top twelve lists, debates over the update of the contents of the curriculum of secondary schools inevitably raise the issue of the literary*

canon. Therefore, it is considered that perhaps the problem is not what falls or does not fall into the literary canon, but rather how much power society gives to the literary canon itself. The main tasks of the research: to introduce the main theoretical aspects of the literary canon; to discuss the issue of literary canon and women's creative works; to identify the dominants of the literary canon in the diaspora. The article discusses the issue of the literary canon precisely in women's literature that was created and is still being created in the diaspora. Research sources: various literary and cultural presses of the Lithuanian diaspora in the US (Aidai (The Echoes), Darbininkas (The Worker), Draugas (The Friend), Gabija, Naujienos (The News) etc.), Literatūros lankai (Literary Folios) (Buenos Aires, 1952-1959), the book by Vladas Kulbokas Lithuanian Literary Criticism in Exile (Rome, 1982). The main reason for this discussion of (non)canonization of women's literature is that statistically female authors write more on emigration topics. There were more women writers outside Lithuania in the second wave of emigration (DPs); more women than men give a sense to their exile experience even today. The article emphasizes that women's involvement in public life has never been either simple or natural. Even greater challenges awaited the creating women in 1944, when they moved to the West – Germany, Austria, and from 1949 – to the US, Canada, Australia. Questions are raised as to how and why public attitudes towards the writing, creative woman have changed; how the community of the Lithuanian diaspora, influenced by a new context, new economic and political conditions in the US, thought about new creative challenges, what kind of goals and objectives were set for it. If feminization processes call for rebellion against the dominant (male) canon, if today we are talking about not a single existing canon, but rather about canons, if it is emphasized that the canon is nonetheless a changing thing related with a system of certain time values, then the canon may not exist at all and it cannot exist? The article also actualizes modern migration processes and their reflections in literature (created both in Lithuania and abroad, outside Lithuania; written not only in Lithuanian but also in English) as well, opens new possibilities for reading and interpreting women's works – and above all – the article dedicated to the World Lithuanian Year, seeks to create a dialogue field that can help deepen the understanding of today's (e)migration.

Keywords: *literary canon, women's work, the Lithuanian diaspora, Lithuanian literary criticism in exile.*

ĮVADAS

2019 m. gegužės mėnesį Vilniuje vyko pirmasis Pasaulio lietuvių rašytojų suvažiavimas, skirtas Pasaulio lietuvių metams, kurį surengė Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Lietuvos rašytojų sąjunga ir Pasaulio lietuvių bendruomenė. Į suvažiavimą atvyko ir savo kūrybą pristatė trisdešimt du dalyviai iš įvairių šalių: Australijos, Danijos, JAV, Jungtinės Karalystės, Ispanijos, Italijos, Kanados, Kipro, Meksikos, Norvegijos, Vokietijos ir kt. Dalis šių autorių išvyko iš Lietuvos jau atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, t. y. po 1990-ųjų, kita dalis – gimę ir augę svetur. Vieni kuria ir knygas leidžia lietuvių kalba Lietuvoje, kitų adresatas – pirmiausia anglakalbis skaitytojas, tad šių autorių kūrybos kalba – anglų. Suvažiavimo metu vykusios diskusijos išskėlė dvi svarbias už Lietuvos ribų kuriamos literatūros problemas: identifikacijos ir literatūrinio kanono. Būtent pastarajam šiame straipsnyje ir bus skiriamas dėmesys. Kanono klausimas literatūroje neišvengiamai „įtraukia“ ir lyties klausimą: statistiškai ir antrojoje emigracijos bangoje (t. y. „dypukų“, angl. *Displaced Person*), ir trečiojoje, šiandieninėje („trečiabangių“), daugiau išleidžiama moterų autorių knygų, (e)migracijos, persikėlimo patirtis savo kūryboje daugiau fiksuoja moterys rašytojos. Tačiau lietuvių išeivijos kanoninių autorių sąrašė rastume vos kelias moterų pavardes. Tad šio straipsnio tikslas – rekonstruoti moterų kūrybos (ne)įsirašymo į literatūrinį kanoną priežastis, aktualizuojant moterų literatūros vertinimus išeivijos kritikos darbuose, literatūrinėje spaudoje.

Straipsnio tematiką aktualizuoja visą rudenį Lietuvos literatūriniam ir kultūriniame lauke vykusios (ir dar vis tebevykstančios) aštrios diskusijos dėl „Metų knygos“ rinkimų. Įvairūs „penketukai“, „dešimtukai“, „dvyliktukai“, polemika dėl vidurinių mokyklų programų ugdymo turinio atnaujinimo vis grąžina prie literatūrinio kanono klausimo. Keliama hipotezė: gal problema yra ne tai, kas patenka ar nepatenka į literatūros kanoną, o kiek galios visuomenė suteikia pačiam literatūros kanonui? Šio tyrimo uždaviniai: pristatyti pagrindinius teorinius literatūrinio kanono aspektus; aptarti literatūrinio kanono ir moterų kūrybos klausimą; nustatyti literatūrinio kanono išeivijoje dominantes. Tyrimo šaltiniai: įvairi literatūrinė ir kultūrinė lietuvių išeivijos spauda JAV („Aidai“, „Darbininkas“, „Draugas“, „Gabija“, „Naujienos“ ir kt.), „Literatūros lankai“ (Buenos Airės, 1952–1959), Vlado Kulboko „Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje“ (Roma, 1982).

Būtina pabrėžti, kad moterų įsitraukimas į viešąją literatūrinę gyvenimą nekada nebuvo nei paprastas, nei natūralus. Ankstyvąją Lietuvos moterų kūrybą bei XIX a. pabaigos – XX a. pradžios moterų kūrybos (ne)galimybes patekti į

oficialųjį literatūros kanoną, to priežastis ir pasekmės yra analizavę nemažai tyrinėtojų – Ramunė Bleizgienė¹, Brigita Speičytė² ir kt. Dar didesni iššūkiai kuriančių moterų laukė 1944 metais, pasitraukus į Vakarų – Vokietiją, Austriją, o nuo 1949-ųjų – į JAV, Kanadą, Australiją. Keliami klausimai, kaip ir kodėl keitėsi visuomenės požiūris į rašančią, kuriančią moterį; kaip naujo konteksto, naujų ekonominių, politinių sąlygų JAV veikiama lietuvių išeivių bendruomenė mąstė apie naujus kūrybos iššūkius, kokius kėlė jai tikslus ir uždavinius. Feminizacijos procesai ragina maištauti prieš dominuojantį vyrų kanoną, ir šiandien kalbama ne apie vieną egzistuojantį kanoną, o apie *kanonus*. Šiandien gyvename pasaulyje, kuriame vis sunkiau susikalbėti ir susitarti dėl pernelyg skirtingų interesų ir kriterijų. Šiuolaikinės rinkos sąlygos keičia estetinius literatūros vertinimo kriterijus, o įvairūs socialiniai tinklai leidžia čia pat išsakyti nuomonę, diskutuoti, reaguoti spontaniškai, dažnai paslepiant ir savo tikrąją tapatybę. Tad galima kelti diskusinio pobūdžio klausimą: jeigu kanonas reprezentuojamas kaip kintantis dalykas, susijęs su tam tikro laiko verčių sistema, galbūt apskritai kanono nėra ir negali būti?

TEORINIAI KANONO ASPEKTAI

Pastaruoju metu literatūrinis kanonas vis dažniau tampa teorinių svarstymų ir diskusijų objektu. 2001 m. gegužės 10–11 dienomis Šiaulių universitete vykusios tarpdisciplininės mokslinės konferencijos pranešimų pagrindu išleistame straipsnių rinkinyje „Kanonai lietuvių kultūroje“ (2001) ryškiausiai pristatomos kanono apibrėžtys lietuviškame kontekste, aptariami bendresnieji lietuvių literatūros kanonizacijos klausimai, išskiriami filosofiniai, sociologiniai, teologiniai, lingvistiniai kanonizacijos aspektai.

Iš graikų kalbos atėjęs žodis *kanonas* turi net keletą reikšmių: „1) nendrinė lazda, 2) svambalas, 3) liniuotė, be to, dar (skydų) šakelė, vytelė; ritė, šaudyklė; burtų lazdelė ir apskritai lazda. Vėliau gavo perkeltines reikšmes: mastelis, taisyklė, modelis, standartas, norma, potvarkis. <...> Dabartinio kanono reikšmės tokios: 1) visuotinė taisyklė, norma; 2) katalikų bažnyčios dogminis, liturginis,

- 1 BLEIZGIENĖ, Ramunė. Rašanti moteris istoriniame maskarade. Sofija Tyzenhauzaitė ir jos „Reminiscencijų“ kontekstai. *Metai*, 2007, nr. 6; BLEIZGIENĖ, Ramunė. *Privati tyla, vieši balsai: Moterų tapatybės kaita XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- 2 SPEIČYTĖ, Brigita. Populiariosios prozos ir feministinės savimonės pradmenys Lietuvoje: Ona Radvilaitė Mostovska. *Colloquia*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, nr. 25, p. 29–56.

teisinis nuostatas; 3) svarbiausioji mišių dalis; 4) Biblijos knygos, bažnyčios pripažintos Dievo apreiškimu ir privalomai tikėtinos; 5) visuma meninių metodų arba taisyklių, privalomų kuriam nors meniniam stiliui; 6) polifoninės muzikos forma, grindžiama tikslija imitacija – pradedančiojo balso melodiją kartoja kiti balsai (2, 3 ar daugiau), įsijungdami dažniausiai vienas po kito; 7) šriftas. Prisimintina dar, kad kanoninis tekstas – tai galutinis (autorius peržiūrėtas ir suredaguotas) tekstas.³ „Literatūrologijoje „kanono“ terminas analogiškai nurodo išskirtinius, aukštos literatūrinės kokybės ir svarbos kūrinius. Kaip ir biblinio kanono atveju, kurį apsprendė Bažnyčia, literatūrinį kanoną tradiciškai irgi apsprendavo institucijos (universitetai).“⁴ Tyrinėtojai pabrėžia, kad kanoniškumas nėra įgimta kūrinio esmė, vidinė jo savybė ar subjektyvi skaitytojo projekcija. Kūrinio kanonizavimas („pašventinimas“) garantuoja jo išliekamumą, dekanonizavimas – užmarštį. Be to, kanono formavimasis visada susijęs su autoriteto ir autorystės pripažinimu. „Į radikaliai formuluojamą klausimą: ar galima skaityti nekanonizuojant? – atsakoma neigiamai.“⁵

Kanono kintamumas, neužbaigtumas, daugiaplaniškumas rodo ir jo ambivalentiškumą. „Viena vertus, teigiama, jog literatūra leidžia viską pasakyti, kita vertus, pripažįstama, jog kiekvienoje visuomenėje yra tam tikri mechanizmai, kurie kontroliuoja, atrenka ir organizuoja literatūrą, ją ribodami.“⁶ Dažniausiai kanonas traktuojamas kaip socialinis kultūrinis procesas, kurio metu galios poziciją turintieji atrenka „reikšmingų literatūrinių tekstų korpusą ir suformuoja praktikas, užtikrinančias tų tekstų perdavimą ateinančioms kartoms“⁷. Pastebima, kad „[k]anono tyrimai yra palyginti nauja tarpdalykinė tyrimų kryptis, integruojanti literatūros ir kultūros sociologijos, literatūros ir kultūros istorijos, literatūros didaktikos, recepcijos ir poveikio istorijos, atminties tyrimų, mediotyros ir knygotyros metodologinius impulsus. Vakarų Europoje ir JAV literatūrinio kanono tyrimai intensyviausiai imti plėtoti XX a. 9–10 dešimtmečiais ir tebėra aktyvūs iki šiol. Stiprų impulsą jiems suteikė pokolonializmo, lyčių studijų ir neomarksizmo atstovai, inicijavę diskusiją dėl nepakankamo

- 3 SIRTAUTAS, Vytautas. Kanonai ir „antikanonai“. Iš *Kanonai lietuvių kultūroje* (straipsnių rinkinys). Šiauliai: ŠUL, 2001, p. 31.
- 4 ČIOČYTĖ, Dalia. Keletas bendresniųjų maištavimo prieš kanoną priežasčių. Ten pat, p. 65.
- 5 MERŽVINSKAITĖ, Birutė. Kanono problema XX a. trečiojo dešimtmečio lietuvių literatūroje. Ten pat, p. 124–125.
- 6 Ten pat, p. 124.
- 7 ŠEINA, Viktorija. Pranešimas „Tautos steigiantys kanonai“ iš ciklo „Moderniosios Lietuvos literatūrinis kanonas“. Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019 m. vasario 13 d. Prieiga per internetą: <<https://www.youtube.com/watch?v=xmuWlbpdn0>>.

tam tikrų socialinių grupių (moterų, taip pat rasinių, etninių mažumų, žemesniųjų socialinių sluoksnių) atstovavimo nacionaliniuose literatūros kanonuose. XX a. pabaigoje Vakarų literatūrologijoje vyko intensyvus teorinis ginčas tarp teigiančiųjų, kad kanonas formuojamas atsižvelgiant į objektyvią estetinę vertę, ir jiems oponuojančiųjų, esą kanonas yra kultūrinis artefaktas, socialinio susitarimo reikalas.⁸ Aktyviai vykę „kanono karai“ JAV rodo, kad suformuotas (ar susiformavęs) kanonas neatitiko to meto JAV visuomenės poreikių. Taigi kanonas atlieka konkrečios bendruomenės savivokos ir telkimo funkciją.

Šiandien, diskutuojant apie vertybių krizę, dekonstruojant hierarchines struktūras, vykstant, atrodytų, aktyviam dekanonizacijos procesui, pastebima, kad „dekanonizavimo pastangos ir atsiradę nauji reiškiniai, stiliai, kryptys, žanrai yra palaipsniui kanonizuojami, sukuria savas kanonines sistemas, nesvarbu, kokiais terminais jos būtų dangstomos ir mistifikuojamos“⁹. Pastarųjų mėnesių diskusijos dėl „penketukų“, „dešimtukų“, „dvyliktukų“, „Metų knygų“ rinkimų, vidurinių mokyklų programų ugdymo turinio vėlgi aktualina literatūrinio kanono klausimą. Tad svarstoma, kad gal problema yra ne tai, kas patenka ar nepatenka į literatūros kanoną, o kiek galios visuomenė suteikia pačiam literatūros kanonui. Pastebima, kad „[k]anonas kritikuojamas laikantis kelių pagrindinių mąstymo ašių. Pirmiausia, kanonas regimas kaip autoriteto ženklas – o dabarties kultūroje bet koks autoritetas savaime yra kvestionuotinas. Ji linkusi įtariai klausinėti ne tik, kas sudarė kanoną, kas nustatė kanono ribas, bet ir kas išvis davė teisę nustatinėti ribas ir formuoti kriterijus? Kultūroje, kuri apskritai linkusi į autoritetą žiūrėti įtariai ir kvestionuoti patį autoriteto principą (o ne kritikuoti paskirą autoritetą, kaip nepakankamai adekvatų ar kompetentingą), kanono principas darosi įtartinas, nes kanonas savaime yra autoritatyvus.“¹⁰

2014 m. gruodžio mėnesį Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vykusio tarptautinė mokslinė konferencija „Kuriant XXI amžiaus kanoną: naujausios literatūros tendencijos“ taip pat svarstė kanono ir kanonizacijos klausimus literatūroje: kas formuoja kanoną? Kiek jis aktualus šiuolaikinei literatūrai ir visuomenei? Kokią funkciją kanonas atlieka XXI amžiuje? Lietuvių literatūros kano-

8 Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ilgalaikė mokslo programa „Moderniosios Lietuvos literatūrinis kanonas“, 2017–2021 m. (programos aprašas). Programos vadovė – Viktorija Šeina. Prieiga per internetą: <<http://www.kanonas.lt/>>.

9 RIMKUS, Vytenis. Kanono klausimas dailėje. Iš *Kanonai lietuvių kultūroje* (straipsnių rinkinys). Šiauliai: ŠUL, 2001, p. 52.

10 ADOMĖNAS, Mantas. Kanonas kaip priešnuodis kultūros degeneracijai. *Bernardinai.lt*, 2015, spalio 1. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-10-01-kanonas-kaip-priesnuodis-kulturos-degeneracijai-1/135662>>.

no tyrimų pradžia siejama su pastarųjų metų mokslininkų darbais. Daugiausia šiam lauke darbuojasi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslininkų ilgalaikės programos grupė, vadovaujama dr. Viktorijos Šeinos, tirianti XIX a. pab. – XX a. I pusės nacionalinį kanoną, labiausiai kreipianti dėmesį į lietuvių literatūros kanono formavimąsi kaip modernios nacionalinės savivokos išraišką.

Taigi visi su literatūros kanono tyrimais ir kanonizacijos procesu susiję svarstymai pabrėžia šiuos aspektus: 1) kanonas – istoriškai kintantis, socialiniu susitarimu grįstas artefaktas; 2) kanonas galioja konkrečioje kultūroje; 3) kanonas – bendruomenę pagrindžianti vertybinė sistema; 4) kanonas atlieka ir bendruomenę telkiančios kultūrinės atminties bei informacijos išsaugojimo funkciją; 5) kanonas – atrinktų tekstų korpusas, kurį pati bendruomenė laiko vertingu; 6) kanono formavimasis paremtas tekstų visuma, ne pavieniais tektais (tam tikras autorius gali figūruoti kaip konkretaus laikotarpio tam tikra kanono dalis); 7) kanonas visada galioja tik grupei (ne individualiems, pavieniems atvejams, nes asmeninis kanonas neegzistuoja); 8) kanonas formuoja bendruomenę, jis yra verčių atspindys, o kartu ir rezultatas. Tokiu būdu tarp bendruomenės narių naudojant kanoną tiesiami bendrystės saitai. Kartu kanonizacija matoma ir kaip tradicijos formavimasis. Pripažįstama, kad jei kanonas pagrindžia bendruomenę, tai kiekvienai bendruomenei būtini ją pagrindžiantys tekstai. Taigi kanonas gyvybingas tol, kol jis yra lankstus.

MOTERŲ KŪRYBA VYRŲ KANONE

XX a. 8 dešimtmetyje JAV feministinės kritikos atstovių inicijuoti debatai sutelkė dėmesį į marginalizuotas ir neprivilegijuotas apraiškas, pabrėžiant, kad vyrų rašyti tekstai atspindi galios poziciją ir neatitinka to meto visuomenės poreikių ir lūkesčių. Vis dėlto šiandieniniuose lietuvių literatūros kanono tyrimuose stinga moterų literatūros tyrimo nacionaliniame kanone, kuris buvo ir tebėra išskirtinai vyriškas. Tad šiuo atveju labiausiai ir rūpi, kaip ir kodėl moterų kūryba įsirašo (ar neįsirašo) į literatūrinį kanoną. Feministinė literatūros teorija ir kritika iš esmės nepripažįsta kanono universalumo ir prabyla apie seksistinį kanono sudarymo principą. Feminizmo teoretikės pabrėžia, kad tai, ką kūrė vyrai, ilgą laiką ir buvo tas „universalus kanonas“, o lyties klausimas apskritai nebuvo keliamas. Todėl siekiama ilgą laiką vyrų kurtam literatūros kanonui grąžinti simetriją, t. y. į kultūros, literatūros apyvartą „įdiegti“ pamirštus moterų vardus, naujai aktualizuoti jų darbus. Kvestionuoti kanoną – tai suteikti „balsą“ vyrų dominuojamoje kultūroje tylėjusioms moterims. Tad nors vis dar netyla diskusijos dėl lyties vaidmens literatūroje, vis dėlto „klausti,

kas parašyta, nebeįmanoma nesvarstant, kieno parašyta¹¹. „Didieji pasakojimai (romanai) irgi nėra neutralūs lyties aspektu – jie pirmiausia traktuojami kaip vyriškojo subjekto kodas. Ši moteriška erdvė – įtrūkio vietos vyriškajame „didžiųjų pasakojimų“ audinyje, yra koduojama kaip kitybė, bandymas su ja konfrontuoti ir ją pažinti.“¹² Kai svarstomas moterų kūrybos ir literatūrinio kanono klausimas, neišvengiamai permąstomas moterų literatūros santykis su „didžiąja“, arba *Tėvo literatūra*. Į kanoną turi galimybę patekti tik tie moterų kūrėjų vardai, kurie yra atidžiai „prafiltruojami“. Praėjusios griežtą „patikrą“ daugiau liudija išimtis iš taisyklės nei patvirtina pačią taisyklę. Kitas svarbus kanonizacijos aspektas, kai moters lytiškumas eliminuojamas, moteriai kūrėjai suteikiant tinkamą vyriškosios lyties formą – rašytojas (ne rašytoja), poetas (ne poetė) ir pan. Tokiu būdu moteris autorė iš „žemosios lygos“ tarsi perkeliama į „aukščiausiąją“, jai suteikiant solidesnį statusą.

Apskritai literatūrinis kanonas rodo skirtingas nacionalines tradicijas, kartu „kviesdamas“ permąstyti ir moterų rašymo problemą. Kanonas siūlo meninę bendrystę, literatūrinių grupių ir draugijų trauką. Moterų kuriamos literatūros ir kanono sąsajas atspindi vertinimai, kurie dažniausiai balansuoja kažkur tarp vadinamosios „aukštosios, elitinės“ literatūros ir masinės, populiariosios. Žanrinis neapibrėžtumas, klišiniai siužetai ir panašūs moterų literatūros kritiški apibūdinimai (dažniausiai konotuojant neigiamai) „stumia“ ją marginalumo link. Elain Showalter viena pirmųjų prabilo, kad moterų literatūra dažniausiai demonstruojama kaip esanti greta vyriškosios arba „išplaukianti“ iš jos. Savo knygoje „Jų literatūra“ E. Showalter, aprašydama moterų literatūrinę tradiciją anglų romano raidoje (nuo seserų Bronte iki pat naujausiųjų laikų), kelia idėją, kad būtinas atskiras kanonas – moterų rašymo. Toril Moi kritikuoja šia iniciatyvą, teigdama, kad pati kanono struktūra yra represyvaus pobūdžio. „Anglų ir amerikiečių feministinė kritika kariauja su šiuo savarankišku vidurinėsios klasės vyro vertybių kanonizavimu. Bet ji labai retai susiremia su pačia šio kanono sąvoka. Iš tikrųjų Showalter tikslas yra sukurti atskirą moterų rašymo kanoną, o ne panaikinti visus kanonus. Tačiau naujasis kanonas nebūtinai bus savaime mažiau engiantis negu senasis.“¹³ Bet kuriuo atveju moterų rašymo funkciona-

11 DAUGIRDAITĖ, Solveiga. Lietuvių modernizmas be *feminų*. Iš *Antanas Škėma ir slinktytys lietuvių literatūroje* (sudarytoja Loretta Mačianskaitė). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 53.

12 LAURUŠAITĖ, Laura. *Tarp nostalgijos ir mimikrijos. Lietuvių ir latvių pokario išėvijios romanai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 76.

13 MOI, Toril. *Lyties / teksto politika. Feministinė literatūros teorija* (iš anglų kalbos vertė Lina Bügienė ir Viljama Sudikienė). Vilnius: ALK / Charibdė, 2001, p. 74.

vimas tradiciniame kanone pirmiausia patenka į feministinės kritikos akiratį. Tyrinėtojai pastebi, kad apskritai kanonas matomas kaip kompleksinis darinys: egzistuoja tam tikras globalus kanonas, kuriam priklauso svarbiausi pasaulinės literatūros kūriniai; toliau fiksuojami nacionaliniai kanonai; o kiekvieno nacionalinio kanono viduje yra savo „antikanonai“ – moterų, tautinių mažumų kuriama literatūra. Tad feministinės kritikos uždavinys – kad kuo daugiau moterų rašytojų patektų ne tik į nacionalinį, bet ir į globalųjį kanoną. Kita vertus, netgi ir pabandžius sudaryti moterų literatūros kanoną, akivaizdu, kad nebus išvengta hierarchijos, t. y. vienos autorės bus kanono viršuje, kitos – apačioje, o trečios visai nepateks. Moterų literatūros tyrinėtojai dažnai kritikuojami, kad ignoruoja kūrinių kokybę, vengdami bet kokių kategoriškesnių vertinimų, kad feministinei literatūros kritikai neegzistuoja „geros“ ir „vidutinės“ rašytojos – jos visos „svarbios ir puikios“, kad moterų literatūros istorija gali prilygti „grafomanijos istorijai“ ir pan.

Nors moterų emancipacijos ir literatūrinio feminizmo užuomazgų Lietuvoje pastebima XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, o pagrindiniai moterų kūrybos teminiai branduoliai kristalizavosi Vasario 16-osios respublikos metais, moterų literatūros tradicija sistemizavosi po 1950 metų išėivijoje (Lietuvoje – tik po Nepriklausomybės atkūrimo, t. y. po 1990-ųjų). Patekusios į anglakalbę aplinką, negalėjusios likti nuošalyje nuo antrosios feminizmo bangos judėjimo Amerikoje (1949 metais pasirodė Simone de Beauvoir „Antroji lytis“ prancūzų kalba, o 1953 metais – anglų kalba), moterys kaip rašytojos brendo veikiamos, viena vertus, feministinio judėjimo Valstijose, kita vertus, – uoliai pirmuoju pokariniu dvidešimtmečiu propaguojamo namų ir šeimos kulto. Su šia moterų dvilype situacija susijusi koncepcija išdėstyta Betty Friedan veikalė „Moteriškumo mistika“: „Savo 1963 m. parašytoje knygoje *Moteriškumo mistika* (*The Feminine Mystique*) Friedan teigė, kad po Antrojo pasaulinio karo moterys išgyveno tapatumo krizę: jos buvo įtikinėjamos, kad turėtų jaustis laimingos ir „realizavusios save“ visą laiką skirdamos žmonos ir motinos pareigoms; jos jautėsi kaltos, jeigu siekė karjeros; jos buvo nelaimingos; jas kankino problema, „neturinti pavadinimo“. Pasak Friedan tezės, moterys buvo persekiojamos įsigalėjusio mito, mistikos, kuri buvo tokia visa persmelkianti, kad nejučiomis formavo ir reguliavo moterų gyvenimus. Šios pragaištingos mistikos iniciatoriai pasitelkė moterų žurnalus, televiziją, reklamą, laikraščius, vaikų psichologus, sociologus ir psichoanalizės populiarintojus ir Margaret Mead. Didžiausią problemą sudarė tai, kad mistika buvo tokia visa persmelkianti ir darė tokį didelį poveikį, jog iškreipė ir veikdama pasąmonę varžė moterų požiūrį į save ir pa-

saulį. Mistika ir su ja susijęs priemiesčio gyvenimo stilius „stabdė augimą arba skatino vengti jo.“¹⁴

Moterų kūrybos santykį su kanonine literatūra yra bandžiusios nuskaityti ir šiuolaikinės literatūros kūrėjos. Literatūrologės, rašytojos Virginijos Cibarauskės pastebėjimu, kad „būtum pripažinta poete, reikia, jog kitas poetas (ar įtakinga kūrėjų grupė), kurio autoritetu neabejojama, tave paskelbtų „sava“ ir taip įvesdintų į šį lauką. O pas mus daugiau simbolinio kapitalo turi kuriantys vyrai, jų apskritai literatūros lauke daugiau.“¹⁵ Krištiškai vertinamas įprastinis rašymo būdas, temos, kalbos tradicija: „<...> eilėraščiai apie mezgimą ar vaikų auginimą nėra kažkokia periferija, fiziologijos demonstravimas – šie vaizdiniai puikiausiai gali funkcionuoti kaip konceptualios metaforos. Bet vis nutinka taip, jog, kai apie paauglystės problemas, nelaimingas meiles, masturbaciją ar alkoholizmą rašo vaikinai ar vyrai, tai suprantama kaip nuoroda į egzistencinę gelmę, o kai mergina, moteris – na, tai čia tik „moteriškas pasaulėlis“, lėkšti plepalai ar „fiziologinės išskyros...“¹⁶ Literatūros kritikė, poetė Giedrė Kazlauskaitė moterų kūrybos eliminavimo iš literatūrinio kanono problemą ar premijuotų vyrų ir moterų santykio disproporciją vertina solidarumo matmeniu: „Dažnose buitinėse situacijose (banalųjų premijų skyrimą šlieju prie buities) suveikia pri-trenkiantis berniukiškas solidarumas. Apie moteris to, deja, negalėčiau pasakyti. <...> Jos vaikšto po vieną, ne gaujomis, nesilaiko biologinių galių taisyklių.“¹⁷ G. Kazlauskaitė, kalbėdama apie moteris literatūroje, pabrėžia ir tai, kas svarbu moterų literatūros tradicijai apskritai: „Moterys literatūroje man pirmiausiai yra bendruomenė, susijusi nematomais saitais nuo Gabrielės Petkevičaitės-Bitės ir dar ankstesnių laikų – kalbos, rašto, švietimo bendruomenė, dėvinti tuos pačius žodžius.“¹⁸

14 Cit. iš: ELSHTAIN, Jean Bethke. *Vyro viešumas, moters privatumas. Moterys socialinėse ir politinėse teorijose* (iš anglų kalbos vertė Ramutė Rybelienė). Vilnius: Pradai / ALK, 2002, p. 265.

15 CIBARAUSKĖ, Virginija. Dažnai patys nepastebime, koks „vyrocentriškas“ yra mūsų kultūros laukas (Rasos Baškienės pokalbis su literatūros kritike Virginija Cibarauske). *Bernardinai.lt*, 2018, rugpjūčio 27. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2018-08-27-literaturos-kritike-v-cibarauske-daznai-patys-nepastebime-koks-vyrocentriiskas-yra-musu-kulturos-laukas/171443>>.

16 Ten pat.

17 KAZLAUSKAITĖ, Giedrė. Moterys literatūroje. *Poetinis Druskininkų rudens almanachas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2017, p. 10.

18 Ten pat, p. 12.

LITERATŪRINIS KANONAS IŠEIVIJOJE

Išėivijoje literatŪrinis kanonas formavosi lietuviškose draugijose, literatŪros (ar knygu) klubuose ir vis dĕlto bŪtent ten, o ne tuometinĕje SovietŪ Sajungoje, išsikristalizavo ir formali, ir neformali moterŪ literatŪrinĕ komunikacija. Nors, be abejonĕs, diasporoje visus svarbiausius vadovaujamus postus literatŪrinĕje ar kultŪrinĕje sferoje ūžĕmĕ vyrai – LietuviŪ rašytojŪ draugijos pirmininko, literatŪrinĕs ir kultŪrinĕs spaudos redaktoriŪ, bostoniškĕs „LietuviŪ enciklopedijos“ rengĕjŪ, sudarytojŪ, redaktoriŪ ir leidĕjŪ, pagrindiniŪ literatŪros kritikŪ ir pan. Tokiu bŪdu moterys autorĕs buvo priverstos derintis prie dominuojanĕio literatŪros lauko, kurio pakraštyje jos buvo. Tad suprantama, kad literatŪriniame kanone moterŪ reprezentacija negalĕjo bŪti ryški, nors tuo metu kurianĕiŪ, rašanĕiŪ, leidžianĕiŪ savo kŪrinius moterŪ skaiĕius buvo nemažas. Pavyzdžiui, „Egzodo rašytojŪ autobiografijose“¹⁹ įtrauktos 125 išėivijos kŪrĕjŪ pavardĕs, iš kuriŪ – 37 moterys. Galima kelti klausimŪ, kiek lytis yra svarbi kuriamai gerai literatŪrai ir panašiai, bet vis dĕlto tokia akivaizdi disproporcija liudija ir tam tikras tendencijas. TokiŪ menkŪ moterŪ rašytojŪ reprezentacijŪ išėivijos literatŪriniame kanone lĕmĕ ir emigrantinio gyvenimo aplinkybĕs: praktiniai sumetimai, buitinis, kuri varžĕ moterŪ rašymŪ, vyrŪ kritikŪ nepripažinimas to, kas sukurta moterŪ, moterŪ literatŪros tradicijos menkĕjimas.

Ne tik DP stovykliniu laikotarpiu Vokietijoje, bet ir vĕliau, persikĕlus į Šiaurĕs AmerikŪ ir kitas šalis, t. y. jau išėivijoje, daugelio kritiniŪ straipsniŪ autoriŪ buvo vyrai. Tais retais atvejais, kai moterys imdavosi literatŪros kritikŪ / recenzenĕiŪ vaidmens, jos vis tiek iš esmĕs išreikšdavo vyriškŪ žiŪros taškŪ. Taip kritika, orientuota į vyriškŪjį kanonŪ, atliko tam tikrŪ represyviŪ funkcijŪ moterŪ kŪrybai. Kai kuriais atvejais moters autorĕs kŪryba kritikos buvo priskiriama antikanonui (Henrikas Nagys apie Alĕs RŪtos kŪrybŪ ir kt.). Tyrinĕtojai ryškiausiaŪ vyrŪ kŪrĕjŪ įsitvirtinimŪ literatŪriniame kanone (be moterŪ) fiksuoja jau nuo „Žemĕs“ antologijos pasirodymo 1951 metais: „Kai šiandien grįžtame prie pokarinio lietuviŪ modernizmo, į akis krenta tai, kad jis formavosi visŪ pirma, be retŪ išimĕiŪ, kaip vyrŪ pasakojimas apie jŪ gyvenimus ir išgyvenimus įvairiose meno srityse (literatŪroje, daileje). Tokie yra svarbiausieji mŪsŪ modernizmo tekstai – Antano Škĕmos, Algirdo Landsbergio proza ir dramaturgija, žemininkŪ poezija. *Žemĕs* antologijoje, pradĕjusioje naujosios kartos įsitvirtinimŪ literatŪros kanone, moterŪ kŪryba nespausdinama“²⁰;

19 *Egzodo rašytojŪ autobiografijos*. Vilnius: Lietuvos rašytojŪ sąjungos leidykla, 1994.

20 DAUGIRDAITĖ, Solveiga. LietuviŪ modernizmas be *feminu*, p. 54.

„[m]oterys, kaip mylimosios (ypač „mergaitės“) ir motinos, senolės, dalyvauja poetiniuose žemininkų tekstuose kaip veidrodžiai, į kuriuos žvelgdami poetai regi savo ypatingumą, bet nedalyvauja kaip bendražygės. Juoba nedalyvauja žemiškoje literatūrinėje tikrovėje kaip partnerės.“²¹ Pabrėžiama ir panaši „Literatūros lankų“ pozicija: „spausdinamos ne itin žinomos ir vėliau visai pamirštos poetės (Aušra Bendoriūtė, Vlada Prosciūnaitė), ir šios publikacijos veikiausiai turėtų liudyti, kad žurnalas įsileidžia ne tik autorius vyrus, o moterų tekstų stoka yra pagrįsta, nes, kaip liudija skelbiami pavyzdžiai, nieko vertinga jos nesukuria. Šalia tokių vidutiniškų eilių puikiai išryškėja ir „didžiųjų didybė“. Spausdinamas vos vienas kitas verstinis eilėraštis (švedų ir latvių poezių), bet negailima vietos itin neigiamoms ryškesnių moterų (Nelės Mazalaitės, Alės Rūtos, Birutės Pūkelevičiūtės) kūrybos recenzijoms.“²² Pastebima, kad pavyzdžiui, Nelės Mazalaitės „kūriniai neatitiko žemininkų-lankininkų kūrybos etalono dėl gaivališko rašymo, kai kada naivokų, ne modernių idėjų, netikroviškų veikėjų, pigaus svajojimo, nebrandumo“²³. Lankininkų laikyseną kuriančių moterų atžvilgiu yra užfiksuoti ir Violeta Kelertienė: „*Lankuose* Bradūnas taip galantiškai ir atsiliepia apie Pūkelevičiūtės daugiausia erotišką poeziją: „Tik būtų dar didesnis autorės laimėjimas, jeigu ji tą egzotišką ištrauktą tiesiog iš lietuviškos žemės sulčių ir iš lietuviškosios savo prigimties“ (nr. 8, p. 31); 2) už jos nemotiniškumą: „Su žiburiu *Metūgėse* nerastume tos motinos, kuri Maironio [sic!] raudomis užlingavo ir kuri Aisčiui šilainę škaplieriuosna siuvo ir 3) už jos atvirą seksualizmą: „Biologinis pradas ir nežabotas vitališkumas gožte užgožia ištisus eilėraščius.“²⁴ V. Kelertienė pastebi ir kitą atvejį: „Nagys, atrodo, puikiai orientuojasi, kas yra vyriškumas. Jam, pavyzdžiui, Kėkštas „vyriškai žvelgia į save ir tikrovę tiesiu, tvirtu ir atviru žvilgsniu ir kalba tokiu pat žodžiu“. Tai reikėtų, kad visa romantikų periodo vyrų rašliava iš esmės nevyriška. Nagio nuomone, ir Bradūnas rašo „vyriškai“, naudoja „kietą, rūpesčio ir atsakomybės moduliuojamą toną“. Taigi potekstėje reikia suprasti, kad žvelgti į save ir tikrovę atviru žvilgsniu ir kalbėti rūpesčio ir atsakomybės moduliuojamu tonu – nemoterišku ir moterims neįmanomi veiksmai. Užtat nebūdingai

21 Ten pat, p. 59.

22 Ten pat, p. 54.

23 TIDIKYTĖ, Laimutė. Nelės Mazalaitės kūryba žemininkų-lankininkų taikinyje. *Teksto slėpiniai*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2007, nr. 10, p. 76.

24 KELERTIENĖ, Violeta. Literatūros lankai: penkiasdešimtųjų metų „Enfant Terrible“ šiaudieniu žvilgsniu. Iš *Kita vertus... Straipsniai apie lietuvių literatūrą*. Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 274.

skamba, kai Nagys, perskaitęs Kotrynos Grigaitytės *Širdis pergamente* aplaną, ilgai diskutuoja apie tai, kas iš viso yra moteriškumas, ir, kaip visi vyrai, prisipažįsta esąs mistifikuojamas moteriškumas jam nesuprantamas.²⁵ Šiek tiek palankesni romanisto, daugelio knygų recenzento Jurgio Gliaudos pastebėjimai apie Birutės Pūkelevičiūtės romaną „Aštuoni lapai“, pripažįstant, kad tai didis veikalas²⁶, apie Nelės Mazalaitės „Negestį“, kuri įvardijama kaip „tylinčios kartos ženklas“ ir palyginama su amerikiečių „pražuvusia ir tylinčia karta“²⁷, teigiamai jis vertino Julijos Švabaitės poeziją.

Daugelio Nelės Mazalaitės knygų recenzentas Julius Kaupas priekaištavo autorei dėl skuboto rašymo, neplaningumo, sentimentalumo, bėgimo nuo tikrovės²⁸, Bernardo Brazdžionio pastebėjimu, N. Mazalaitės kūrinį žmonės kankinasi tik dėl asmeninės laimės, blaškosi netikrume²⁹, o, anot Jurgio Gliaudos, visi šios autorės personažai kalba sodria, vienoda pačios autorės kalba³⁰. „Algirdas Titus Antanaitis, apžvelgdamas išėivijos romanų personažes, pastebėjo, kad pagrindinės romanų herojės moterys tevaizduojamos moterų kūryboje. Analizuodamas Birutės Pūkelevičiūtės, Alės Rūtos ir Nelės Mazalaitės romanų veikėjas, kritikas teigė, jog „bendroji visų moterų romanų yda ar tik nebus to savųjų herojų idealumo sąskaiton išgyvenama nuolatinė nuoširdumo ir atvirumo baigmė“. Kritikas konstatavo, kad herojės „gyvena, galvoja ir kalba, atrodo, ne sau, bet kažkokiai nematomai auditorijai, jaučiasi įpareigtos jai įtikti“. Tačiau tradicinės kritikos priemonių nepakako svarstyti priežastis, kodėl taip yra. Antanaičio nuomone, autorės siekė gauti apdovanojimus tuo metu skelbtame romano, vaizduojančio idealų dvasinį ir fizinį lietuvių moters tipą, konkurse.“³¹ Solveigos Daugirdaitės svarbiu pastebėjimu, feministinė kritika čia žvelgtų visai kitaip: galėtų „pavyzdžiui, analizuoti psichologinius mechanizmus, kaip rašytoja, siekdama herojes sutalpinti į „geros moters“ standartą, ima atrodyti naivi; ideali literatūros herojė tampa parodija“³². Kaip itin tendencingo požiūrio pavyzdys galėtų būti Bronio Railos išvados, turinčios ryškų mizoginijos atspalvį: „Nesgi toks plepumas, toks neišpasakytas tos moteriškės plepu-

25 Ten pat, p. 275.

26 GLIAUDA, Jurgis. Epizodas po mikroskopu. *Naujienos*, 1957, rugpjūčio 3.

27 GLIAUDA, Jurgis. Moderniosios JAV literatūros metmenys. *Draugas*, 1956, vasario 4.

28 *Lietuvių literatūra svetur. 1945–1967*. Chicago: Draugo spaustuvė, 1968, p. 422.

29 BRAZDŽIONIS, Bernardas. Balansas su beletristo pelnu. *Gabija*, 1953, nr. 4, p. 70.

30 GLIAUDA, Jurgis. Tragedija romane. *Draugas*, 1957, rugpjūčio 3.

31 DAUGIRDAITĖ, Solveiga. *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 51.

32 Ten pat.

mas. <...> Pirmųjų kelių jos rašto metų Mazalaitės novelių ir legendų įvairūs stiliai man atrodydavo pasibaisėtinas plepalas, – sentimentalus punšas, nuo kurio negali įsigerti, o vidurius pučia.³³

Jonas Aistis, būdamas JAV lietuvių rašytojų draugijos pirmininku, stojo Marijos Aukštaitės ir vyresniosios išeivių kartos pusėn, teigdamas, jog tai, kad „čionykštė literatūra nėra aukšto lygio, kalti ir mes, savo laiku nepalaukę nuoširdesnių ryšių su išeiviais poetais. Jie negali šokti aukščiau skaitytojo, nes vieni antrų nesupras. Vietiniams rašytojams mes turime būti dėkingi už nutautimo prilaikymą.“³⁴ Aktyviai jis gina Mariją Aukštaitę, kai „Mintyje“ buvo kritikuojama ne tik jos kūryba kaip menkavertė, bet ir jos, kaip tuometinės Kanados lietuvių rašytojų draugijos pirmininkės, veikla³⁵.

Vytautas Alantas išskyrė dar DP stovyklose savo eiles publikavusią, nors šiaip gana vidutinišką Marijos Simms-Čarnekytės poeziją: „Marija Simms mus paperka savo nuoširdumu, paprastumu ir kuklumu. Jai visai nerūpi naujų formų ieškojimas, ji, atrodo, tenorinti išsisakyti be jokių pretenzijų, paprastai, kaip jai diktuoja jos jautri ir, pasakyčiau, per daug sklidina išgyvenimų lietuviška širdis.“³⁶ Nepaisant to, kad dėl M. Simms poezijos vertinimo V. Alantas susiginčijo su recenzentu Titu Antanaičiu (polemika buvo vieša, publikuota spaudoje³⁷), vis dėlto tam tikras moterų kūrybos vertinimas V. Alanto pastebėjimuose fiksuojamas: vertinama tai, kas „tinka tradicinei moteriškai“ kūrybai – jautru, nuoširdu, paprasta, be pretenzijų, lietuviška. Tie dalykai, kuriuos vėlesni kritikai taip pat pabrėš kaip išskirtinai moteriškus ir / arba dėl jų plieks moteris autorės. Spaudoje buvo ir dar drastiškesnių nuomonių, pavyzdžiui, Julius Kaupas, pasirašęs slapyvardžiu Coppelius, „Literatūros lankuose“ Nelės Mazalaitės romanus išvadino bulvarine spauda, dr. L. Stelmokas siūlė deginti paskutines Alės Rūtos knygas.

Teigiamai ne vyresniosios, bet jau jaunesniosios moterų kūrėjų kartos kūrybą vertino Juozas Brazaitis (Ambrazevičius), iš bežemių kartos išskirdamas Vitalijos Bogutaitės poeziją ir jos rinkinį „Lietus ir laikas“ (1969): „Apeliaciniame teisme užvesta bežemės kartos byla. Bežemė karta – be konkrečios geografinės vietovės, be tėvynės ir tėviškės. Jai visi kontinentai, rasės

33 RAILA, Bronys. „Sapnų skrynios“ pasaka. *Dirva*, 1966, gruodžio 26.

34 KULBOKAS, Vladas. *Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje*. Roma, 1982, p. 16.

35 G. A. Prašome tyliau. *Mintis*, 1948, nr. 11.

36 ALANTAS, Vytautas. Lietuvių gėlė didmiesčio patvory, Marijos Simms *Mano dainos. Mūsų kelias*, 1948, spalio 20.

37 ALANTAS, Vytautas. Recenzento pasimagėjimas ir paleolito prisiminimas. *Draugas*, 1961, vasario 25.

ir religijos vis tiek. Jos dvasia sudėliota iš visos žemės nuotrupų. <...> Kiek galima suvokti, Bogutaitės žmogaus kentėjimai, kovos – giminiški egzistencialistams. Bet tai dar ne universalumas, tik šios epochos tam tikros žmonių grupės dvasia. Ar jie virs visuotiniais, ar prais kaip mada?“³⁸ J. Brazaitis palankiai sutiko ir jaunųjų poezijos almanachą „Tiltai ir tuneliai“³⁹. O Pranas Naujokaitis iš to meto jaunųjų išskiria Marijos Jurgitos Saulaitytės eilėraščių knygą „Kai mes nutylam“ ir Stasės Šakytės „Alkaną žemę“, pabrėžia ir „naujovišką“ Danguolės Sadūnaitės eiliavimą.

Tačiau tai, ką šiandien būtų galima apibūdinti kaip savitą moterų kuriamo meninio pasaulio raišką, tuo metu ir buvo labiausiai kritikuojama: „nesuvaldytas jausmingumas, spontaniškumas, seniau regėtos puošmenos, operetiški personažai, manekeniniai herojai, neįtikinamos situacijos, pigus svajojimas“ ir pan. Čia galima prisiminti ir garsiąją Birutės Pūkelevičiūtės ir Antano Škėmos literatūrinę bylą⁴⁰, kai B. Pūkelevičiūtė buvo kaltinama plagiatu. Susitaikiusi su savo, kaip vidutiniškos rašytojos, statusu, su žemininkų-lankininkų nepripažinimu, Alė Rūta parašo biografinę apysaką apie Bernardą Brazdžionį „Margu rašto keliu“ (1987), sau pasilikdama tik „mažos pasakotojos apie didelį vyrą“ vaidmenį. Išėjvijos poezijos kanone matome tik vieną moterį – poetę Liūnę Sutemą. Bet vėlgi: lyg ir lengviau patekusią į vyrų veiksenos lauką ne tiek savo talento jėga, kiek kaip Henriko Nagio sesuo ir Mariaus Katiliškio žmona: „šeimos priklausymas literatūriniam elitui galbūt nedarė įtakos rašymui, bet neabejotinai veikė galimybes reikštis, tarkim, priėmimą spausdinti „elitiniuose“ (kiek tokiais gali būti laikomi mažos išėjvijų bendruomenės leidiniai sava kalba Šiaurės Amerikos kontekste) žurnaluose ir palankią kritikos reakciją“⁴¹. Virginija Cibarauskė, analizuodama moterų klausimą poezijos kanone, daugiausia dėmesio skiria literatūrinėms biografijoms ir moterų poečių skirtingoms laikysenoms nuo vyrų poetų laikysenų, pabrėždama, kad „literatūros lauke moterų mažiau, jos nesudaro įtakingų vadinamųjų „literatūrinių šeimų“, bendruomenių. Į savo „literatūrinės šeimas“ poetės nenoriai arba ir išvis nepriima poetai vyrai, nes rašančios moterys vertinamos kaip priklausančios kitam, „moterų poečių kanonui“. Tai reiškia, kad poetės retai tampa literatūrinių dialogų dalyvėmis: daugumą kanone ir įvairaus pobūdžio almanachuose bei kituose lietuvių poeziją reprezentuojan-

38 Cit. iš: KULBOKAS, Vladas. *Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje*. Roma, 1982, p. 41.

39 BRAZAITIS, Juozas. Atėjo su savo žodžiu nauja generacija. *Darbininkas*, 1969, gruodžio 31.

40 Daugiau žr. MAČIANSKAITĖ, Loreta. Ką Birutė pavogė iš Antano, arba dar kartą apie Pūkelevičiūtės romaną *Aštuoni lapai. Colloquia*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, nr. 25, p. 78–96.

41 DAUGIRDAITĖ, Solveiga. Lietuvių modernizmas be *feminu*, p. 62.

čiuose leidiniuose sudarančių vyrų kūrinuose itin retai minimos jų literatūrinės biografijos, su jų kūryba beveik nemezgami intertekstiniai ryšiai. Todėl ir poečių vardai, ir jų tekstai į kultūros atmintį įrašomi itin retai.⁴²

Ar ne dėl šių ir kitų panašių priežasčių jaunoji išėivijoje kuriančių moterų karta (sąmoningai ar daugiau instinktyviai) stengėsi išsprūsti iš vyriškosios literatūrinės kritikos nustatytų rėmų, pasirinkdama tam tikros rūšies asimiliaciją su kitos šalies kultūra, pasitelkdama rašymą anglų kalba (Lidija Šimkutė, Edita Nazaraitė ir kt.).

BAIGIAMOSIOS MINTYS

Vilniuje vykęs Pasaulio lietuvių rašytojų suvažiavimas, kuris minėtas straipsnio pradžioje, ir suvažiavimo metu pristatyta kūrybos antologija „Egzodika“ vėl grąžina prie literatūrinio kanono klausimo išėivijoje ir jau prie pačios naujausios moterų kuriamos literatūros. Šiandien emigracijos temomis statistiškai rašo daugiau moterų autorių nei vyrų. Tai vėlgi sviri priežastis, lemianti jau šiandieninės moterų literatūros (ne)kanonizacijos aptarimą. Neringa Abrutyte, Rūta Baublytė-Kaufmann, Joselyn Bartkevicius, Akvilina Cicėnaitė-Charles, Jo Dereske, Kristina Dryža, Silvia Foti, Živilė Gimbutas, Anna Halberstadt, Dalia Janavicius, Kristina Janušaitė-Valleri, Asta Kraskouskas, Daiva Markelis, Rasa Stefa Miliauskas, Dalia Staponkutė, Laima Vincė Sruoginis, Diana Šarakauskaitė, Julija Šulys, Birutė Putrius, Irena Praitis, Lina Ramona Vitkauskas, Milda Motekaitis De Voe, Lina Žilionytė – šių ir dar daugelio kitų moterų autorių kūryba liudija, kaip keičiasi diasporoje kuriamos literatūros kontekstas – daugėja už šalies ribų kuriamų tekstų nebe lietuvių, o anglų kalba, daugėja šių tekstų refleksijos literatūros kritikoje (gausiau – anglakalbėje nei lietuviškoje). Labiausiai naujausiajai lietuvių išėivijos literatūrai nusakyti tinkanti sąvoka – „tekantys gyvenimai“. Pasiskolinta iš šiuolaikinių migracijos ir kultūros studijų, ji geriausiai atspindi šiandieninės už Lietuvos ribų lietuvių ar lietuvių kilmės autorių kuriamos literatūros pobūdį: nuo tarsi savaimė mažėjančio tėvynės ilgesio kūryboje iki „įtekėjimo“ į svetimą kultūrą per mišrią šeimą, vaikus ir vėlgi intelektualinio „ištekėjimo“, jau kitokios kokybės įsiliejimo į gimtosios literatūros kontekstą. Ši grožinė literatūra ar biografinio lygmens tekstai (atsiminimai, pokalbiai, etc.) atspindi į Lietuvą sugrįžtančias naujas patirtis, naujų kultūrų recepcijas, tačiau kartu ir gana aiškiai artikuliuoja lietuviškąją ir

42 CIBARAUSKĖ, Virginija. *Poetės Lietuvos kanone – kodėl tiek mažai?* Prieiga per internetą: <<http://specialistams.skaitymometai.lt/index.php?-1992771037>>.

moterišką tapatybę. Tą pastebi ir literatūros kritikai: „Tradiciškai moteris yra kultūrą stabilizuojantis, jos etninį savitumą saugantis veiksnys, bet šiandien Lietuva išsivaikšto po pasaulį kaip tik daugiau per moteris, kurioms tėvynėje tarsi nebėra vietos. Iškeliaudamos į pasaulį parnešti pinigų (ko gi daugiau ten belstis?), su savimi jos pasiima kultūrinę atmintį, etninį pasaulėvaizdį, senojo kaimo patirtis – kaip paskutinę tapatybės atramą. Tačiau tas etninis savitumas, ta lietuviškumo kosmopolitinio kapitalo pasaulyje darosi labai efemeriška, ją paliko vien subjektyvi emigranto vaizduotė.“⁴³ Vis dėlto pabrėžtina, kad naujausioji lietuvių išeivijos literatūra aptariama gana fragmentiškai. Dar mažiau dėmesio yra sulaukusi daugelio anksčiau minėtų moterų autorių kūryba su retomis išimtimis: Dalios Staponkutės eseistikos įvertinimas („Iš dviejų renkuosi trečią“ buvo išrinkta kūrybiškiausia metų knyga), publikuotos kelios recenzijos apie Laimos Vincės romaną „Tai ne mano dangus“, kur akcentuojamas moters tapšmas, saviieška, keliama tapatybės klausimai⁴⁴. Be abejonės, šios gausiai rašomos ir svetur leidžiamos literatūros santykis su kanonu yra dar komplikuočiau nei straipsnyje aptarto ankstesniojo 1950–1990 m. laikotarpio.

Išvados

1. Moterų kūryba lietuviškoje diasporoje nuo 1950 metų pateko tarsi į dvigubo marginalumo poziciją – kaip išeivijos rašytojų ir kaip moterų. Išeivėms „dukroms“ situacija buvo daug nepalankesnė, sudėtingesnė nei išeiviams „sūnums“.
2. Daugelio rašiusių moterų kūryba nepateko į literatūrinį kanoną nei išeivijoje, nei vėliau, jau nepriklausomoje Lietuvoje. Ta kūryba liko atskirta nuo didžiosios literatūros.
3. Dažniausiai moterų kūryba vertinta kaip vidutiniškumo apraiškos išeivijos literatūroje, kritikuojamas jausmingumas, melodraminės situacijos, akcentuojamas kūrinių neišbaigtumas.
4. Didžiąją dalį išeivijos kritikų pastabų šiandien koreguoja naujesni požiūriai, taip pat ir feministinis diskursas, pateikiantys adekvatesnes moterų literatūros interpretacijas.
5. Kuriančios moterys išeivijoje dažnai sąmoningai pasitraukdavo į tą lauką, kuris buvo mažiau konkurencingas – epistoliariką, literatūrinių legendų, pasakų vaikams kūrimą, rašymą anglų kalba.

43 TAMOŠAITIS, Regimantas. *Išėjusios laimės ieškoti* (Birutė Jonuškaitė. Baltų užtrauktukų tango, 2009). Prieiga per internetą: <<http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/5866-regimantas-tamosaitis-isejusios-laims-ieskoti-birute-jonuskaite-baltu-uztrauktuku-tango>>.

44 VENSUKUTONYTĖ, Vaida. Mirti ir prisikelti. *Metai*, 2019, nr. 3.

1. ADOMĖNAS, Mantas. Kanonas kaip priešnuodis kultūros degeneracijai. *Bernardinai.lt*, 2015, spalio 1. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-10-01-kanonas-kaip-priesnuodis-kulturos-degeneracijai-1/135662>>.
2. ALANTAS, Vytautas. Lietuvių gelė didmiesčio patvory, Marijos Simms *Mano dainos. Mūsų kelias*, 1948, spalio 20.
3. ALANTAS, Vytautas. Recenzento pasimagėjimas ir paleolito prisiminimas. *Draugas*, 1961, vasario 25.
4. BLEIZGIENĖ, Ramunė. *Privati tylą, vieši balsai: Moterų tapatybės kaita XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
5. BLEIZGIENĖ, Ramunė. Rašanti moteris istoriniame maskarade. Sofija Tyzenhauzaitė ir jos „Reminiscencijų“ kontekstai. *Metai*, 2007, nr. 6. Prieiga per internetą: <<http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/812-ramun-bleizgien-raanti-moteris-istoriniame-maskarade>>.
6. BRAZAITIS, Juozas. Atėjo su savo žodžiu nauja generacija. *Darbininkas*, 1969, gruodžio 31.
7. BRAZDŽIONIS, Bernardas [J. Stebeikis]. Balansas su beletristo pelnu. *Gabija*, 1953, nr. 4, p. 70–74.
8. CIBARAUSKĖ, Virginija. *Dažnai patys nepastebime, koks „vyrocentriškas“ yra mūsų kultūros laukas* (Rasos Baškienės pokalbis su literatūros kritike Virginija Cibarauske). *Bernardinai.lt*, 2018, rugpjūčio 27. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2018-08-27-literaturos-kritike-v-cibarauske-daznai-patys-nepastebime-koks-vyrocentriskas-yra-musu-kulturos-laukas/171443>>.
9. CIBARAUSKĖ, Virginija. *Poetės Lietuvos kanone – kodėl tiek mažai?* Prieiga per internetą: <<http://specialistams.skaitymometai.lt/index.php?-1992771037>>.
10. ČIOČYTĖ, Dalia. Keletas bendresniųjų maištavimo prieš kanoną priežasčių. Iš *Kanonai lietuvių kultūroje* (straipsnių rinkinys). Šiauliai: ŠUL, 2001, p. 65–71.
11. DAUGIRDAITĖ, Solveiga. Lietuvių modernizmas be *feminų*. Iš *Antanas Škėma ir slinkytys lietuvių literatūroje* (sudarytoja Loreta Mačianskaitė). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 52–69.
12. DAUGIRDAITĖ, Solveiga. *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
13. *Egzodo rašytojų autobiografijos*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994.
14. ELSHTAIN, Jean Bethke. *Vyro viešumas, moters privatumas. Moterys socialinėse ir politinėse teorijose* (iš anglų kalbos vertė Ramutė Rybelienė). Vilnius: Pradai / ALK, 2002.
15. G. A. Prašome tyliau. *Mintis*, 1948, nr. 11.
16. GLIAUDA, Jurgis. Epizodas po mikroskopu. *Naujienos*, 1957, rugpjūčio 3.
17. GLIAUDA, Jurgis. Moderniosios JAV literatūros metmenys. *Draugas*, 1956, vasario 4.
18. GLIAUDA, Jurgis. Tragedija romane. *Draugas*, 1957, rugpjūčio 3.
19. KAZLAUSKAITĖ, Giedrė. Moterys literatūroje. *Poetinis Druskininkų rudens almanachas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2017, p. 8–12.
20. KELERTIENĖ, Violeta. Literatūros lankai: penkiasdešimtųjų metų „Enfant Terrible“ šiandieniu žvilgsniu. Iš *Kita vertus... Straipsniai apie lietuvių literatūrą*. Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 260–276.
21. KULBOKAS, Vladas. *Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje*. Roma, 1982.

22. LAURUŠAITĖ, Laura. *Tarp nostalgijos ir mimikrijos. Lietuvių ir latvių pokario išeivijos romanai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019.
23. *Lietuvių literatūra svetur. 1945–1967*. Chicago: Draugo spaustuvė, 1968.
24. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ilgalaikė mokslo programa „Moderniosios Lietuvos literatūrinis kanonas“, 2017–2021 m. (programos aprašas). Programos vadovė – Viktorija Šeina. Prieiga per internetą: <<http://www.kanonas.lt/>>.
25. MAČIANSKAITĖ, Loreta. Ką Birutė pavogė iš Antano, arba dar kartą apie Pūkelevičiūtės romaną *Aštuoni lapai*. *Colloquia*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, nr. 25, p. 78–96.
26. MERŽVINSKAITĖ, Birutė. Kanono problema XX a. trečiojo dešimtmečio lietuvių literatūroje. Iš *Kanonai lietuvių kultūroje* (straipsnių rinkinys). Šiauliai: ŠUL, 2001, p. 124–131.
27. MOI, Toril. *Lyties / teksto politika. Feministinė literatūros teorija* (iš anglų kalbos vertė Lina Būgienė ir Viljama Sudikienė). Vilnius: ALK / Charibdė, 2001.
28. RAILA, Bronys. „Sapnų skrynios“ pasaka. *Dirva*, 1966, gruodžio 26.
29. RIMKUS, Vytenis. Kanono klausimas dailėje. Iš *Kanonai lietuvių kultūroje* (straipsnių rinkinys). Šiauliai: ŠUL, 2001, p. 50–54.
30. SIRTAUTAS, Vytautas. Kanonai ir „antikanonai“. Iš *Kanonai lietuvių kultūroje* (straipsnių rinkinys). Šiauliai: ŠUL, 2001, p. 31–36.
31. SPEIČYTĖ, Brigita. Populiariosios prozos ir feministinės savimonės pradmenys Lietuvoje: Ona Radvilaitė Mostovska. *Colloquia*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, nr. 25, p. 29–56.
32. ŠEINA, Viktorija. Pranešimas „Tautas steigiantys kanonai“ iš ciklo „Moderniosios Lietuvos literatūrinis kanonas“. Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019 m. vasario 13 d. Prieiga per internetą: <<https://www.youtube.com/watch?v=xmuWlbopdn0>>.
33. TAMOŠAITIS, Regimantas. *Išėjusios laimės ieškoti* (Birutė Jonuškaitė. Baltų užtrauktukų tango, 2009). Prieiga per internetą: <<http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/5866-regimantas-tamosaitis-isejusios-laims-ieskoti-birute-jonuskaite-baltu-uztrauktuku-tango>>.
34. TIDIKYTĖ, Laimutė. Nelės Mazalaitės kūryba žemininkų-lankininkų taikinyje. *Teksto slėpiniai*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2007, nr. 10, p. 73–84.
35. VENSKUTONYTĖ, Vaida. Mirti ir prisikelti. *Metai*, 2019, nr. 3, p. 151–155.